

Archiwalia z okresu konfliktu o Śląsk Cieszyński w zbiorach Archiwum Państwowego w Cieszynie.

W latach 1918—1924 zostały zlokalizowane w Cieszynie polskie instytucje i urzędy, których dokumentację przechowuje cieszyńskie archiwum¹. Równie cenny materiał archiwalny z tego okresu znajdziemy również w zbiorach Oddziału Zabytkowego Biblioteki Miejskiej w Cieszynie, jednak w niniejszym opracowaniu pominiemy informacje o tych aktach².

Interesujący nas problem posiada bardzo bogatą literaturę, w której wielokrotnie wykorzystywano cieszyńskie archiwalia. Jak dotąd brak jest opracowania omawiającego cieszyński zasób aktowy odnośnie tego zagadnienia. Wyjątkiem są skromne informacje zawarte w pracy Andrzeja Stępniaka³. Dzięki pracy Bogdana Cybalskiego Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, Rząd Krajowy i Komisja Szkolna mają opracowane swoje dzieje⁴.

W magazynach Archiwum Państwowego w Cieszynie przechowywanych jest pięć zespołów archiwalnych instytucji funkcjonujących wtedy w Cieszynie. Są to:

1. Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918—1924).
2. Tymczasowa Komisja Rządowa Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie (1912) 1920—1922.
3. Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego (1904) 1918—1922 (1926).
4. Biuro Prawne Przedstawiciela Rządu Polskiego przy (Międzysojuszniczej) Komisji Plebiscytowej w Cieszynie 1920
5. Subdelegacja Polska dla Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy w Cieszynie (1919) 1922—1924.

* * *

Rada Narodowa powstała 19.X.1918 r. i objęła rządy na Śląsku Cieszyńskim. Jej likwidację przeprowadził Komitet Likwidacyjny Rady Narodowej w Cieszynie, który zakończył działalność w 1924 r. Rada Narodowa była najwyższą władzą administracyjną na ziemi cieszyńskiej i jednocześnie miała prawo wydawania rozporządzeń z mocą obowiązującą na terenach jej podległych.

W zachowanych aktach Rady Narodowej możemy wyróżnić 12 działów: dział I obejmuje akta Prezydium Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego z lat

1918—1924 (sygn. 1—21), w skład których wchodziły protokoły posiedzeń Rady Narodowej i Komitetu Likwidacyjnego, sprawy personalne, administracyjne, rozporządzenia i uchwały. Dział II to akta Wydziału Socjalno-Politycznego z lat 1918—1920 (sygn. 22—25), wśród których znajdziemy protokoły posiedzeń, informacje o opiece społecznej, listy wysiedlonych i uciekinierów. Kolejny dział obejmuje akta Wydziału Skarbowego z lat 1918—1920 (sygn. 26). Dział IV zawiera akta dotyczące sytuacji politycznej z lat 1918—1922 (sygn. 27—85), wśród których znajdziemy opracowania historyczne dotyczące Śląska Cieszyńskiego, memoriały w sprawie przyłączenia do Polski, raporty dotyczące sytuacji politycznej, protesty przeciw okupacji czeskiej, szkody, prześladowania ludności Polskiej, fotografie, mapy i czasopisma. Dział następny składa się z akt dotyczących administracji z lat 1918—1922 (sygn. 86—105), gdzie znajdziemy dokumentację szkół, sądów i sprawy personalne pracowników Rady Narodowej oraz podległych jej urzędów. Dział VI to akta Sekretariatu Politycznego dla Śląska z roku 1919. (sygn. 106—109). Akta Komitetu Plebiscytowego z lat 1919—1920 (sygn. 110—120) tworzą dział VII. Z kolei dział VIII składa się z akt Komitetu Opieki Ofiar Katastrofy w Łazach z lat 1919—1920 (sygn. 121—122). Akta gospodarcze z lat 1919—1922 (sygn. 123—159) tworzą IX dział. Dział X składa się z akt finansowych z lat 1918—1921 (sygn. 160—173). Przedostatni dział obejmuje akta Komitetu Likwidacyjnego Rady Narodowej, a ostatni dział XII (sygn. 180—184) zawiera pomoce kancelaryjne. Omawiany zespół ma rozmiary 184 jednostek i 4,1 mb. Po zakończeniu działalności Komitetu Likwidacyjnego Rady Narodowej akta tego urzędu zostały przekazane jako depozyt Towarzystwu Ludoznawczemu. Jednak większą część akt przekazano różnym instytucjom np. Urzędowi Skarbowemu czy Ministerstwu Obrony Narodowej, celem zapewnienia ciągłości urzędowania. Towarzystwo Ludoznawcze przechowywało akta w Seminarium Nauczycielskim na Bobrku, natomiast w 1930 r. dokumenty przewieziono do budynku Muzeum przy ul. Regera 6. Z chwilą utworzenia w Cieszynie placówki archiwalnej akta Rady Narodowej weszły w jego zasób.

Akta tego zespołu zostały przejęte przez Urząd Wojewódzki Śląski, który przekazał je w 1938 r. do Archiwum Akt Dawnych Województwa Śląskiego w Katowicach. W 1956 r. powróciły do cieszyńskiego archiwum z Archiwum Państwowego w Katowicach.

Uchwałą Rady Narodowej z dnia 15.XII.1918 r. powołano do życia Rząd Krajowy Śląska Cieszyńskiego, Jednak ze względu na ogłoszenie plebiscytu najwyższą władzę w cieszyńskim przejęła Komisja Międzysojusznicza. Po decyzji Rady Ambasadorów o podziale Śląska Cieszyńskiego dotychczas działająca Prefektura Polska została przemianowana na tymczasową Komisję Rządową Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie. Urząd ten istniał do momentu wejścia polskiej części Ziemi Cieszyńskiej w skład Województwa Śląskiego.

Wśród akt tego zespołu w departamencie przydzielonym z lat 1919—1922 (sygn. 1—42) znajdziemy rozporządzenia, uchwały, okólniki, ogłoszenia, dzienniki urzędowe, protokoły posiedzeń i inne. W departamencie I (sprawy bezpieczeństwa publicznego) z lat 1919—1922 (sygn. 43—68) znajdują się akta dotyczące or-

ganizacji żandarmerii, sprawozdania starostw o stanie aprowizacji i bezpieczeństwa, sprawozdania policyjne bojówek czeskich i polskich oraz spisy uchodźców. Kolejny departament II (sprawy wewnętrzne) z lat 1918—1922 (sygn 69—94) obejmuje akta dotyczące trudności aprowizacyjnych, wyborów gminnych, nadań obywatelstwa polskiego. Departament III (sprawy dróg i budownictwa z lat 1919—1922 (sygn 95—106) zawiera wszelkie sprawy związane z budownictwem. Wśród akt Departamentu IV (licencje przemysłowe, sprawy rzemieślnicze, usługi) z lat 1919—1922 (sygn 104—113) znajdują się akta zawierające prośby o udzielenie zezwoleń na prowadzenie przedsiębiorstw, usług, sklepów. Sprawami stanu cywilnego zajmował się departament V, którego akta pochodzą z lat 1919—1922 (sygn 114—123). Kolejny departament VI prowadził sprawy służby sanitarnej, akta tego typu zachowały się z lat 1919—1922 (sygn 124—141). Departament VIII z lat 1919—1922 (sygn 142—409) dotyczy spraw rachunkowo-kasowych. Problemy weterynaryjne prowadził departament IX w latach 1919—1921 (sygn 410—413). Sprawy kolejowe prowadził departament X z lat 1919—1922 (sygn 414—449). Departament XI — sprawy związków i stowarzyszeń z lat 1919—1922 (sygn 450—460) zawiera akta stowarzyszeń takie jak: statuty i protokoły posiedzeń, zezwolenia na działalność. Wśród akt wojskowych z lat 1919—1922 (sygn 461—471) znajdziemy sprawy mobilizacyjne, zwolnienia ze służby i sprawy inwalidów wojskowych. Kolejną grupę akt tworzą sprawy rolno-leśne z lat 1919—1922 (sygn 472—483). Z lat 1919—1921 (sygn 484—497) pochodzą akta szkolne i kościelne. Następny rodzaj tworzą dokumenty Okręgowego Urzędu Przewozu i Wywozu w Cieszynie z lat 1919—1922 (sygn 498—519). Przedostatnią grupę akt tworzą sprawy Krajowego Urzędu Gospodarczego w Cieszynie z lat 1919—1922 (sygn 520—528). Ostatnią grupę tworzą Protokoły podawcze i indeksy z lat 1919—1922 (sygn 529—644).

W latach 1918—1922 działała Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego, która zajmowała się całością spraw związanych z funkcjonowaniem szkolnictwa na terenach podległych polskiej administracji. Wśród akt tego zespołu możemy wyróżnić cztery typy archiwaliów. Pomiędzy dokumentami organizacyjno-administracyjnymi Komisji z lat 1919—1923 (sygn 1—123) znajdziemy akta organizacji Komisji, rozporządzenia, okólniki i instrukcje władz nadrzędnych, zarządzania Rady Narodowej i Tymczasowej Komisji Rządowej w sprawach ogólnych i szkolnych, protokoły posiedzeń komisji i wykazy szkół podległych Komisji. Drugą grupę tworzą akta organizacyjno-administracyjne szkół podległych Komisji z lat 1919—1922 (sygn 124—448) wśród których są akta polskich i niemieckich szkół średnich ze Skoczowa, Bielska i Cieszyna oraz szkół ludowych i wydziałowych. Akta dotyczące nauczycieli z lat 1919—1922 (sygn 449—463) tworzą następną grupę. Teczki personalne nauczycieli z lat 1919—1922 (sygn 464—795) stanowią ostatni rodzaj akt w tym zespole.

Biuro Prawne Przedstawiciela Rządu Polskiego przy Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej w Cieszynie jest kolejnym zespołem z interesującego nas okresu. Urząd ten istniał od lutego do sierpnia 1920 r. W zakres jego działania należały wszelkie sprawy prawne związane z plebiscytem. Biuro głównie zajmowało się informowaniem Międzysojuszniczej Komisji i popieranie przed nią polskich

pretensji. Pomiędzy aktami tego zespołu znajdziemy sprawy organizacyjne biura (sygn 1), protesty i memoriały przeciw bezprawiu czeskiemu (sygn 2—3), doniesienie o gwałtach na polskiej ludności (sygn 4—10), spisy i wykazy: internowanych, prześladowanych, bojówkarzy (sygn 11—14) oraz wycinki prasowe (sygn 15).

Ostatnim z zespołów odnoszących się do interesującego nas jest Subdelegacja Polska dla Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy w Cieszynie. Po podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920 r. utworzono dwie Subkomisje których celem miało być interweniowanie w sprawach narodowościowych, szkolnych, ekonomicznych. Subdelegacja polska powstała 7.V.1922 i działała do 30.VII.1925.

Wśród akt tego urzędu możemy wyróżnić sześć grup akt. Grupa I obejmuje akta z lat 1922—1923 (sygn 1—8), są to dokumenty o organizacji urzędu, projekty umów o amnestię, wybory do władz gminnych. Kolejna grupa dotycząca spraw narodowościowych z lat 1922—1923 (sygn 9—25), zawiera akta charakteryzujące stosunki polityczne i regulowania spraw narodowościowych oraz pomoc uchodźcom. Grupa następną zawiera akta rejestracji szkód powstałych w 1919 r. i później oraz sprawy odszkodowań. Akta dotyczące organizacji polskiego szkolnictwa w Czechosłowacji tworzą kolejną grupę akt z lat 1922—1923 (sygn 35—41). Piąta grupa składa się z archiwaliów omawiających sprawy wyznaniowe takie jak administracji kościelnej na Zaolziu, utworzenie Ewangelickiego Senioratu polskiego i Wikariatu Generalnego w Karwinie oraz podziały majątków kościelnych. Ostatnią grupę tworzą wycinki prasowe z lat 1922—1923 (sygn 52—59).

Podsumowując — możemy stwierdzić, że cieszyńskie archiwum posiada podstawowy trzon akt związanych z burzliwym okresem lat 1918—1920. I mimo wielokrotnego korzystania z tych materiałów nadal można wyciągać z nich wiele nowych informacji, które mogą uzupełniać nasz stan wiedzy o tamtych wydarzeniach.

Przypisy

- ¹ Pełna nazwa instytucji brzmi: Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział Cieszynie. Na temat zasobu archiwum zob. K. Bałon: Archiwum Państwowe w Cieszynie, Cieszyński Rocznik Muzealny, t. 1, Cieszyn 1969, s. 127—130; B. Poloczkowa: Archiwum Państwowe w Cieszynie, Rocznik Cieszyński 4/5, Cieszyn 1983, s. 230—233; A. Machej: Archiwum Państwowe w Cieszynie (1982—1992), „Pamiętnik Cieszyński”, t. 4, Cieszyn 1992, s. 117—118.
- ² K. Szelong: Oddział Zabytkowy Miejskiej Biblioteki Publicznej, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 4, Cieszyn 1992, s. 124—130; tenże: Oddział Zabytkowy Miejskiej Biblioteki Publicznej w Cieszynie (w:) Cieszyńskie księgozbiory historyczne, Warszawa 1993, s. 12—22.
- ³ A. Stępnik: Dzieje Śląska Cieszyńskiego w początkach XX wieku (do 1920 roku) w historiografii, Rocznik Cieszyński, t. 4/5, Cieszyn 1983, s. 44.
- ⁴ B. Cybulski: Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918—1920, Opole 1980; tenże: Geneza Rządu Krajowego Księstwa Cieszyńskiego (grudzień 1918—styczeń 1919), „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1976, t. 28, z. 2; tenże: Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego 1918—1920 (w:) „Studia Śląskie”, 1978, t. 33; tenże: Początki polskiej administracji szkolnej na Śląsku Cieszyńskim po I wojnie światowej (listopad 1918—styczeń 1919), Acta Universitatis Wratislaviensis., No 612, Prawo 106, 1985, s. 121—132.